

MICHAL JAREŠ

LITERÁRNÍ ČASOPISY V LETECH 1990–2000 JAKO ÚTOČIŠTĚ ZAPOMÍNANÝCH BÁSNÍKŮ

V případě devadesátých let 20. století, v případě látky ještě natolik živé a tím pádem nesnadno uchopitelné pro její proměnlivost a dobíhající vývoj, můžeme mluvit o zapomenutých básnících jen sotva a pokud se k tomuto úkolu přeci jen odhodláme, mnohdy se dopouštíme předčasných soudů.

Přesto se toho odvažuji, ovšem v malém posunu: v tomto krátkém literárním nástinu bych chtěl připomenout nikoliv autory **zapomenuté**, ale **zapomínané**, opomíjené básníky z literárních novin a časopisů, autory sice bez básnické sbírky, ale přesto básníky, kteří jsou v literárním kontextu a životě zapojeni jako ostatní, ví se o nich a jsou mnohdy přijímáni jako autoři ne nezajímaví. Připomínám je hlavně proto, že u nich nedošlo ve sledované dekádě k vydání sbírky – a to ani vlastním nákladem –, která by je dostala na úroveň ostatních autorů, kteří sbírku (nebo dokonce sbírky) vydali. Zároveň zatím nedošlo ani k uvědomění si, že tito autoři jsou největšími básnickými outsidersy polistopadové éry, mnohdy ovšem možná z vlastní vůle. Jestli tomu tak je doopravdy, tomu bych se chtěl věnovat v druhé části tohoto referátu. V první považuji za nutné připomenout ve zkratce literární – zde chápeme básnický – časopisecký život v devadesátých letech.

Jako výchozí příručku do poloviny desáté dekády 20. století bych kromě jednotlivých pramenů časopiseckých viděl Machalův *Průvodce po nových jménech české poezie a prózy 1990–1995*, druhá polovina desetiletí na svého bibliografa zřejmě teprve čeká a vzhledem k tomu, že toto období stále ještě dobíhá a cirkuluje, budou definitivnější závěry možné až v příštích letech. Komplexnost údajů a podrobné zhodnocení devadesátých let je stále otevřenou kapitolou nejen pro literární historiky, ale i pro literární kritiky a publicisty, kteří svojí tvorbou literární život kritický tvoří, nebo alespoň tvořit mají.

Časopisecká smršť po listopadu 1989 doznala několika změn a pokud v současné době chceme projít tituly, které po celá devadesátá léta vycházely, a byla v nich vždy obsažena poezie, zůstaneme pouze u *Hosta*, *Revolver revue*, *Souvislostí*, *Tvaru* či *Literárních novin*. Dále k nim musíme přiřadit časopis *Iniciály*, vycházející v letech 1989–1994 (první číslo bylo připravené už v říjnu 1989, poslední dvojčíslo 39–40 bylo sice připravené do tisku, ale nevyšlo), dále poetické občasníky *Obratník*, *Psí víno* a *Weles*, a několik periodik, ve kterých se poezie objevovala či objevuje (za všechny frýdecko-místecký *Modrý květ*, olomoucké časopisy *Aluze*, *Skriptum*, plzeňská *Pěší zóna* nebo *Alternativa nova* z Ostravy). V nich se vedle nezavedených/zavedených jmen objevují i ti autoři, které můžeme do kategorie zapomínaných přiřadit. Termín nezavedená/zavedená jména bych na tomto místě chápal jako pomocný a chtěl bych jím vyjádřit situaci, která nastala po roce 1995. Například debutant Petr Borkovec byl v roce 1990 svou sbírkou *Prostírání do tichého* autorem nezavedeným, což v současnosti nelze po jeho páté sbírce *Polní práce* používat, nehledě na to, že by ve srovnání se jmény jako Oldřich Danda byla jeho hodnota v panteonu nezavedených autorů daleko vyšší, hierarchizovanější. Označení „nezavedení autoři“ se vžil od jeho použití ve zmiňovaném časopisu *Iniciály* a je v současnosti chápán jako pojmenování pro skupinu všech debutujících autorů nehledě na jejich věk.

Iniciály daly prostor na svých stránkách právě k presentaci autorů, jejichž tvorba vznikla buď v období předlistopadovém nebo těsně po něm. Časopisecké debutanty z valné části tvořili ti básníci, mající věkovou hranici kolem dvaceti let. Skupinkou dalších debutantů jsou o generaci starší básníci, jejichž básně vycházely v samizdatu. Postupem času se část těchto v samizdatu nashromážděných zásob buď vydala knižně nebo mnozí autoři přestali poezii psát úplně. Není výjimkou, když se někdejší básníci stali novináři (za mnohé alespoň Kateřina Valentová, Martin Vacek, Lenka Sedláková, Marek Hejduk, Jitka Badoučková). Eliminací autorů, kteří vydali svojí sbírku – jakýmkoliv způsobem, ať již oficiálně nebo jako soukromý tisk či v edici TVARy, která svým nákladem mnohdy několikanásobně převyšuje vydání knižní – a zároveň vyškrtáním autorů, kteří svou báseň uveřejnili ve výše jmenovaných časopisech pouze jednou, dojdeme k několika jménům, jimž se zde budu věnovat. K tomu ale dodejme, že vedle zmiňovaných autorů debutujících již v divokém samizdatu v osmdesátých letech sledujeme i mladé (nezavedené) autory v časopisech po roce 1998, což je značně problematické pro:

a, neexistenci alespoň trochu důslednějšího soupisu prací vydaných v malých nakladatelstvích nebo vlastním nákladem, kterou do roku 1995 zastupuje již zmiňova-

ný soupis Machalův, z čehož plyne i neznalost mnohých prací jiných, než jakou časopisy nabízely a tak může dojít i ke zkreslení,

b, pro vývoj jednotlivých autorských osobností, který se během dvou let teprve utváří, což si u opomíjených básníků z první poloviny dekády můžeme již v celku dovolit. Proto bych se na tomto místě chtěl omluvit za to, že následující výčet nebude úplný a některá jména tu nebudou zmíněna.

Ještě se zastavme před dvěma důležitými aspekty celého předmětu této práce: tím prvním je redakce poezie v časopisech. V *Iniciálách* svého času dělal redaktora poezie Ewald Murrer, v *Hostu* je to Martin Josef Stöhr, ve *Tvaru* Božena Správcová, v *Literárních novinách* to byl Vratislav Färber, Zeno Kaprál a v současnosti je to Petr Borkovec. Čili básníci sami, kteří by měli být prvním sítím možného neumětelství grafomanie nebo špatných básní. S tím souvisí i druhý aspekt, který by měl být v tomto referátu tou hlavní otázkou – proč vůbec existují právě autoři opomíjení a zapomínání už v nejnovější literatuře, když jsou tu obrovské možnosti publikační? Zatímco zmíněné redakce časopisů často odmítají grafomany, zapomínaným autorům se podařilo prosadit se a to hned několikrát. Je otázka, proč oni sami dosud nevydali nic, co by je prezentovalo ve větším rozsahu, než je několik básní uveřejněných porůznu v časopisech. Jejich tvorba by určitě nezapadla, a pokud ano tak určitě méně než se tomu stalo do teď. Nezáleží jim na vlastní poezii? Tak proč ji píše? Tato otázka je nevyjasněna a její příčinu nevyřeší literární historie. Ale i mezi těmito autory musíme nacházet rozlišení. Někteří z nich (například Otakar Moravec) se od padesátých let natolik „sžili“ se zákazem publikovat, že jejich současná tvorba nadále zůstává v ryze soukromém samizdatu, často v podobě jednoho exempláře sbírky. Vedle nich nejmladší autoři svou publikační možnost v podobě sbírky mohou naplnit v době dohledné.

Najít jednotící prvky ve tvorbě takových básníků bude kromě toho, že jsou to autoři bez knihy, nesnadné. Přesto si na určitém výběru básníků a básniček ukažme jejich sounáležitost s mainstreamem české básnické produkce.

Jakkoliv se původní undergroundová tvorba ze sedmdesátých a osmdesátých let otevřela pro léta devadesátá, zůstávají autoři, kteří dál pokračují ve svém „podzemnickém“ poselství dál, bez ohledu na změnu režimu. Ačkoliv ti nejmladší jako Viki Shock či R. S. Vronsky prohlašují svůj underground devadesátých let za určitý druh povyražení a zábavy, zejména pak je myšleno povyražení s lehkými drogami, nacházíme ve tvorbě autora Mirka 6 Kroše přímé dozvuky původního undergroundového ghetta. Krošovy básně, uveřejňované z počátku desetiletí v *Iniciálách* a ve *Tvaru* jsou

v jistém smyslu pokračující po stránce inspirované hudbou (zde punk) i v běžném hovorovém výrazu, v němž nechybí často ironie (báseň *Jak volové bijem o mřížce*). V zápisech hovorové poezie došel asi nejdál autor písňící pod pseudonymem Tomáš Fuk, který ve své stylizaci dochází až k básním typu *Gdyš dřepim večír f pajzlu v Davli*, psáno foneticky, v *Literárních novinách* v roce 1993. Dozvuky undergroundu můžeme spatřovat i ve tvorbě Jaroslava Horálka, jehož poezie, uveřejněná v *Literárních novinách*, má ovšem dataci lety 1982–1983. Propriety cigaret, piva a snaha šokovat („*Dal jsem se k podzimu / jako k NSDAP*“) nepřekryjí jistý spirituální rozměr, podobně jako u Ivana M. Jirouse („*Poezie je bouda vandráka / Přístřeší toho / kdo nic nemá / Dům vystěhovalce*.“)

Z podobně „podzemního“ základu vychází i o generaci mladší Gabriel Pleska, který zároveň působí jako textař a zpěvák. Ve srovnání s Krošem se Pleskova poezie stává daleko tvárnější a její autor v ní míchá vlivy myticko/pohádkové, humorné (mnohdy pokračující v linii surrealistů Karla Hynka a Oldřicha Wenzla) i zážitky všednodenní („*Šel jsem v neděli večer / koupit kus chleba / bylo půl 8 / a tma. // Šel jsem vzhůru temnou / ulicí V Brance // Vtom se světlo rozsvítilo*“, časopis *Aluze*). Pleskova tvorba se ovšem daleko více soustředí na slovo samotné a jeho experimentování v mnohém odkrývá značně originální myšlení. Vlivům z osmdesátých let, nikoliv ale undergroundovým, ale hlavně peterkovským a kasalovským, částečně podléhá i zčásti experimentující poezie Ondřeje Macury, stejně jako tvorba Jakuba Chrobáka, ve které se dají nacházet motivy skácelovské. („*Ticho, tma, žena. Bojím se mávnout / křídlem víček / ať ticho neporuší let. // Je toto život? / Je toto svět? // Pohnout těmi křídly. / Zvědět: // toto je život / toto je svět*“, časopis *Texty*). To neznamená, že by autoři byli epigony. Znamená to jen potvrzení toho, že se poezie konce dvacátého století nemůže vymanit z celkového dědictví tohoto století a stává se jakýmsi souborem, sumou všeho, co poezií doposud bylo.

Jisté holanovské názvuky můžeme nacházet v poezii Jiřího Olšovského, zatímco texty Vratislava Färbera odkazují až k dekadenci a symbolismu, ovšem ozvláštňeny sebeironií a nadsázkou („*Když kouzlo odchází / klademe do vázy / astry / jak kosti z umrlce / jak páry zpod hrnce / tak je to pestrý*“, časopis *Iniciály*). U Färbera hraje velkou roli i práce se slovem, s jeho zvukem, což mnohdy může na první setkání znít jako příliš křečovitě zkoušení bez hlubších souvislostí. Pokud si uvědomíme rovinu secesně ornamentální, která se slovem jako takovým rezonuje, dostává jeho poezie jiné kontury. Pokoušení smrtí je také v tvorbě zajímavé autorky a překladatelky Kristiny Černé, žijící v současnosti na Slovensku. Vratislav Färber navíc stojí v mno-

ha případech za objevování autorů, o nichž se tu zmiňuji, takže díky jeho úsilí vyšla sbírka Tomáše Hudce nebo básnické dílo Jiřího Šalamouna, původní profesí výtvarníka.

Do spojení výtvarna a poetična spadá i tvorba Jana Slováka, který své básně v próze nazývá jako „pověsti“ („*Cestou nocí se jeden člověk zastavil, aby si zapálil. Místo cigarety chytl tma okolo něho a svítila mu na cestu.*“, časopis *Psí víno*). S výtvarným uměním jsou spojeny také introspektivní básně Evy Smolíkové, nebo vizuální poezie Miroslava Olšovského. S ní souvisí i mnohdy eklektické experimentování Radima Kopáče, který se více prosazuje jako kritik a novinář.

Seskupit autory do jedné skupiny je nemožné, většina z nich jsou solitéři. To je mnohdy i důvod, proč se jejich tvorba přestala objevovat na stránkách literárních časopisů a novin – odmlčení nacházíme u žalmických básní Jana Kabeleho, publikované v první polovině 90. let. Na druhou stranu jsou autoři, kteří začali publikovat až od druhé poloviny, byť předtím působili v samizdatu – za všechny jmenujme alespoň Vladimíra Erkera (ve *Psím víně* a v *Pěší zóně*.)

Jaká bude situace těchto autorů v budoucnosti? Pokud to jsou autoři mladí (Pleska, Macura, Chrobák, Miroslav Olšovský, zde nezmínění Martin Janiš, Petr Fabian), je naděje, že se časem objeví jejich sbírky. V případě „starších pánů“, toliko autorů pohybujících se kolem samizdatu sedmdesátých let, jako je Färber, Erker, Jiří Olšovský nebo Horálek je otázka, jestli vůbec k tomu dojde. Jako kdyby si tyto autoři stále nemohli uvyknout na možnost knižního vydání, snad z únavy a sebekritiky, která je s postupujícím věkem zřejmě největší překážkou. Jejich vydáváním by ale postupně úplně vymizela skutečnost, o které měl tento referát být: zmizela by kuriózní situace zajímavých autorů bez knih, něčeho, co se vzpírá přímo nalinkovanému očekávání a splňující tak nejvlastnější – byť možná nevědomky – básnickou vůli. Totiž svobodné rozhodnutí.